

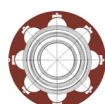
Allhelgonakyrkan

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

HENRIK NILSSON 2015-10-23

Max Laserna
Byggnadsantikvarie

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Allhelgonakyrkan i Lund

Lunds Allhelgonaförsamling, Torna kontrakt, Lunds stift,
Lund socken, Eskil 19, Lunds kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Under medeltiden var Lund nordens kyrkliga och kulturella centrum och Danmarks andliga huvudstad. Som mest fanns tjugo kyrkor, fem kloster och två kyrkliga sjukvårdsinrättningar i eller i direkt anslutning till stadskärnan. I och med reformationen (1536 i Danmark) försvagades kyrkans makt och därmed även Lunds politiska inflytande. Övergången till en protestantisk statskyrka medförde även att Lunds katolska kyrkoanläggningar i stor utsträckning revs, endast Domkyrkan och Klosterkyrkan har överlevt till våra dagar.

Direkt utanför den medeltida norra stadsvallen, som här hade sin sträckning i höjd med nuvarande Sankt Laurentiigatan och Norra Vallgatan, låg benediktinerklostret Alla Helgons kloster med dess inägomark, i senare tid kallat Helgonagården. Fyndet av den så kallade Lundagårdsstenen 1690, en fyra meter hög runsten, tyder på att en stormansgård från 900-talet som senare överlätits till klostret har legat på platsen. Eftersom Alla Helgons kloster var ett så kallat herrekloster, det vill säga ett kloster som till skillnad från tiggarmunkklostren ägde mark, fick det bestå även efter reformationen. Helgonagården förblev följaktligen i offentlig ägo, vilket i förlängningen skapade förutsättningar för den bebyggelsemiljö som delvis sätter sin prägel på området idag, med parkstråk och allmännyttiga verksamheter som lasarettet och universitetet.

Allhelgonakyrkan är uppförd strax väster om platsen för Alla Helgons kloster, som således gett kyrkan dess namn, på ett område som tidigare dels var del av Helgonagårdens trädgård, dels var Kemisk-tekniska fabriken samt målarna Thulin och Hanssons egendomar. Arkeologiska undersökningar utförda 2004 och 2007 visar att den västra delen av kyrkan dessutom står på platsen för kyrkogården tillhörande den medeltida kyrkan S:t Olof som revs i samband med reformationen. Den medeltida kyrkans placering har inte kunnat lokaliseras och det går i dagsläget inte att utesluta att Allhelgonakyrkan också står på platsen för S:t Olofs kyrka.

I en stadsplan som fastslogs 1882 placerades Allhelgonakyrkan i rak axel med den planerade paradgatan Sankt Laurentiigatan, som en fond dess förlängning, eftersom dåvarande stadsarkitekten A. B. Jakobsson ville utnyttja den planerade kyrkan i stadsbilden. Detta bröt dock mot den traditionella placeringen av kyrkor i öst-västlig riktning, varför stadsplanen överklagades och Allhelgonakyrkan slutligen fick en för kyrkor ”korrekt” placering som för säkerhets skull fastslogs med astronomiska inmätningar. Vid tiden för kyrkans uppförande hade omgivningarna norr om den gamla stadsvallen

Flygbild över Allhelgonakyrkan tagen från söder, 2014. Foto: Pär-Martin Hedberg.

ännu en lantlig prägel och äldre foton visar ofta kyrkan i ett perspektiv med stora öppna grönområden i fonden. Söder om kyrkan, i kvarteret Norrtull mellan Allhelgona Kyrkogata och Norra Vallgatan, fanns dock fattigmansbebyggelse som bestod av ett gytter av enkla hus fördelade på 41 tomter. Den största delen av denna bebyggelse fick ge vika för lasarettets utvidgningar 1916–18 och 1925, men närmast Bredgatan kvarstod fattigmanshusen ända in på mitten av 1900-talet.

Idag präglas kyrkans närmiljö dels av de större friliggande institutionsbyggnaderna och parkmiljön i öster, men även i stor utsträckning av den trafikapparat som Bredgatan, som nedanför kyrkbacken övergår i fyra filer, och dess många förgreningar utgör.

Kyrkobyggnaden

Sedan järnvägens intåg i Lund på 1850-talet hade den lilla universitetsstadens befolkning snabbt ökat och Domkyrkan kunde snart inte längre hysa sin församling annat än genom att hålla dubbla söndagsmässor. Biskop J. H. Thomander kom 1863 med förslaget att uppföra ytterligare en kyrka för Domkyrkoförsamlingens medlemmar, med en livlig debatt kring en ny kyrkas varande och dess eventuella utformning som följd. Den 1 juli 1867 kom slutligen beslut från regeringen om tillstånd till upprättningar av ritningar och kostnadsförslag för en ny kyrka. Här fanns också synpunkter på dess utformning. En korskyrka med kupol tycks ha varit förstavalet men avrättades ändå med

Fotografi taget från Sankt Laurentiigatan någon gång mellan 1904 och 1906. I en ursprunglig stadsplan var kyrkan placerad i rak axel med gatan. Planen överklagades dock och kyrkan kom att uppföras i traditionell öst-västlig riktning.

hänvisning till akustikproblematik. Istället förordades spetsbågestilen, och uppdraget gick till domkyrkoarkitekten Helgo Zettervall som upprättade ett förslag i djärv nygotisk stil med genombrutet västtorn och påtaglig vertikal strävan.

Vid samma tidpunkt låg dock även det stora restaureringsarbetet av Domkyrkan i startgroparna och församlingen saknade resurser att samtidigt bära ett uppförande av en ny församlingskyrka. Det kom därför att dröja tills 1876 innan frågan återigen skulle behandlas av kyrkostämman, och beslutet föregicks av en hätsk debatt som främst drevs av stadens bägge tidningar Lunds Weckoblad och Folkets Tidning. Den sistnämnda, som utgavs av den liberale Christian Bülow, menade att byggandet av en ny storkyrka var otidsenligt och skulle lägga alltför högt tryck på skattebetalarna. Man uppmanade därför sina röstberättigade läsare att infinna sig till stämman för att sätta stopp för nybyggnadsplanerna, och det tycks också som att motståndarna till kyrkan faktiskt var i majoritet. Eftersom graderad rösträtt utifrån inkomst och förmögenhet ännu tillämpades vann dock ja-sidan med bred marginal.

Zettervall hade vid det här laget hunnit bli överintendent vid Överintendentsämbetet i Stockholm och på så vis skapat sig ett avgörande inflytande över hur dåtidens svenska kyrkor, såväl vid restaureringar som nybyggnationer, kom att utformas. Det

delvis omarbetade förslag som Zettervall nu presenterade var ett skolexempel på den kyrkobyggnadstyp han förordade, med resligt västtorn flankerat av ett främre tvärskepp, väl tilltaget långhus med sidoskepp, ett kort tvärskepp vid koret samt rund absid med koromgång. 1887 påbörjades byggnadsarbetet och på allhelgonadagen 1891 höll biskop W. Flensburg invigningsgudstjänst.

Problem med läckage i tornspiran observerades redan i början av 1900-talet. 1924 täcktes den med kopparplåt efter ritningar av domkyrkoarkitekten Theodor Wählin. Huvudentréns kopparportar tillkom 1934 och ritades av Lunds dåvarande stadsarkitekt John Anchert.

1962 delades domkyrkoförsamlingen och Allhelgonakyrkan blev då församlingskyrka i eget pastorat. Året därpå installerades en ny orgel bakom den ursprungliga orgelfasaden och ytterligare tre år senare insattes även en orgel på den södra läktaren. 1968 tillkom vindfånget i vapenhuset efter dåvarande domkyrkoarkitekten Eiler Græbes ritningar. 1979 flyttades den mindre orgeln från den södra läktaren till sin nuvarande plats nedanför koret, söder om mittgången. Under senare tid har orgelns placering justerats och står numera i en vinkel som möjliggör ögonkontakt mellan organist och exempelvis kör eller gudstjänstförrättare.

I början av 1970-talet var underhållet av kyrkan till stora delar mycket eftersatt. Situationen var så pass allvarlig att kyrkoförvaltningen förde diskussioner om försäljning eller till och med rivning av kyrkan, även om dessa ”lösningar” på problemen aldrig tycks varit riktigt nära att realiseras. Liknande tongångar hördes i slutet av 1980- och början av 1990-talet, då kyrkosamfälligheten bland annat undersökte intresset för ett övertagande från universitetets sida. Vändningen kom när planer på ett församlingshem inne i kyrkan med emfas avslogs av Riksantikvarieämbetet, varpå kyrkofullmäktige istället beslutade att kyrkan skulle restaureras.

Under åren 2000–2002 omlades taken på torn, sidoskepp och absid. Dessutom byttes tornets krönande kors ut och korsblomman renoverades. Interiören, som inte genomgått någon större renovering eller förändring sedan byggnadstiden, var i stort behov av underhåll till följd av bland annat nedsmutsning, läckage och saltutfällningar i tegelmurarna. I juni 2005 påbörjades restaureringsarbetena som huvudsakligen omfattade rengörings- och konserveringsarbeten, kompletteringsmåleri, fönsterrenovering samt nyinstallation av el. Nästa etapp som påbörjades följande år innefattade bland annat restaurering av snickerier samt trapphusens ytskikt och fönster. Utvändigt dras kyrkan med stora problem till följd av saltutfällningar i tegelfasaderna. Ett projekt där olika metoder testas för att få bukt med problemen har sedan flera år pågått och är ännu löpande.

Exteriör

Kyrkan vilar på en murad tegelgrund och har en hög sockel i profilerad granit. Kyrkobyggnaden är uppförd i en självbärande tegelkonstruktion där fasaderna kläs av mönstermurat rött och svart maskinslaget tegel från Börringe. Inslag av formtegel

finns, främst i dörr- och fönsteromfattningar, medan övriga dekorativa detaljer som listverk, masverk och vattenkastare är utförda i cementputs eller som gjutna betongelement.

Tornet delas in i tre våningar av gördelgesimser. I den första våningen återfinns västportalen, som är kyrkans huvudentré. Portalen omfattas av trekvartskolonner samt vimperg, det vill säga en spetsig prydnadsgavel, smyckad med fempass och kors. Porten med överljus tillkom 1934 och består av en vikkörskonstruktion i kopparklädd ek. Våningen avslutas upptill med en tandsnittsfris. Nästa våning har ett tvådelat spetsbågefönster med masverk i väst och avslutas med en spetsbågefris. Tredje våningen, klockvåningen, har spetsbågiga ljudluckor i fyra väderstreck och avslutas med trappstegsgavlar med urverk i vardera fasad. Tornets lisenliknande strävpelare har sentida täckning av blyplåt. Den oktagonala spiran är murad och var ursprungligen avtäckt med skiffer eller enligt vissa källor med beklädnadstegel. Redan 1924 byttes emellertid täckningsmaterialet ut till kopparplåt efter problem med läckage. Spiran kröns av ett bronskors ståendes på en korsblomma i granit. Tornet flankeras av ett kort tvärskepp med sadeltak och trappstegsgavlar i norr och söder, samt portaler och tvådelade spetsbågefönster i väst.

Högekoret och koromgången i öster.

Kyrkorummet sett åt öster från orgelläktaren.

Långhuset har tre skepp indelat i fem travéer och lika många fönsteraxlar, vilka avskiljs av strävpelare som kröns av blyplåtstäckta fialer med vattenkastare i form av bevingade drakar. Nedre våningen har tredelade spetsbågefönster medan den övre våningen har stora fönsterpartier med fyrdelade spetsbågar och masverk.

Långhusets mittskepp avslutas i öster med en trappstegsgavel och har högrest sadeltak avtäckt med mönsterlagt skiffer och luftningshuvar i kopparplåt. Skiffertaket lades om 1967 med ett detaljutförande som avvek från det ursprungliga. De två sidoskeppen har flacka pulpettak med kopparplåtstäckning. Långhuset avslutas i öster med ett tvärskepp som likt det i väst har trappstegsgavlar i norr och söder samt portaler i väst. Det östra tvärskeppet är dock något lägre och bredare, och har blinderade fönsterpartier lika långhusets i den nedre våningen. Kyrkobyggnaden avslutas med en koromgång i fem travéer vars flacka tak är täckt med kopparplåt. Även här repeteras fönsterutformningen från långhuset. Ovan koromgången reser sig högkoret, där sju höga spetsbågiga fönster indelas av strävpelare.

Interiör

Innanför John Ancherts kopparport i västtornet från 1934 möts kyrkobesökaren av domkyrkoarkitektens Eiler Græbes vindfång i mattslipad oxiderad mässing med listverk i ek samt glasade partier. Dessa har likt portalens överljus diagonalställda rombiska fönsterglas i blyspröjs. Genom vindfånget, som adderades 1968, nås kyrkans

vapenhus. Golvet är belagt med cementmosaikplattor i gult, rött och svart och väggarna klädda med mönstermurat engoberat fasadtegel i samma kulörer. Taket är valvslaget i två smala travéer. Kryssvalven har vitputsade valvkappor och ribbor i rött formtegel vilka vilar på formgjutna blomsterkapitäl. Dörrar till långhus och tvärskeppets trapphus är i fernissad ek och indelade i små speglar med gotiskt formspråk. Mot såväl långhus som tvärskepp finns överljus med strukturglas och gjutjärnspröjs. Ovan överljus och fönster finns inhuggna bibelord och uppgifter om kyrkans upp-förande. Zettervalls symboliska förebild för vapenhuset var förhallen till Salomos tempel, ”helgedomens förgård” som arkitekten själv beskrev det.

Orgelläktaren och orgeln över ingången i väster.

Från vapenhuset leder två trappor i granit upp till läktaren. De putsade väggarna har imitationsmåleri som efterliknar tegelväggarna i vapen- och långhus. På de två vilplanen är golven täckta med cementmosaikplattor. Det första vilplanet i södra trappornet har ett ljusinsläpp ner till det före detta bisättningsrummet. På de övre vilplanen leder pardörrar in till kyrkorummet och läktarna. Härifrån nås även orgelläktaren samt kyrkvinden och tornets klockvåning och murade spira.

Det stora kyrkorummet som har plats för mer än 2000 besökare är indelat i tre skepp och fem travéer. Det första som slår besökaren är en påtaglig känsla av rymd och öppenhet som till stor del åstadkommits genom att långhus och sidoskepp endast åtskiljs av tolv smäckra, polerade granitpelare, vilka bär upp valvtravéerna och sidoskeppens väl tilltagna läktare. Zettervall ville skapa ett evangelistiskt kyrkorum snarare än ett lutherskt, med fokus på högtidlighet, stillhet och helighet. Pelarantalet lär vara hämtat från Uppenbarelseboken kap. 21 där tolvtalet är ett återkommande tema, bland annat talas om Israels tolv stammar och Lammets tolv apostlar. I de ursprungliga ritningarna hade Zettervall dock istället valt gjutjärnskolonner, ett för tiden mer modernt materialval, men ändrade sig efter önskemål från byggnadskommittén. Den samtida materialutvecklingen, som Zettervall vurmade för, gör dock avtryck i pelarnas socklar, baser, gördlar och kapitäl som är gjutna i betong.

Golv- och väggbeklädnad går igen från vapenhuset. Valvens ribbor har förutom det röda formteget även inslag av svart och gult, och de putsade valvkapporna har polykrom dekormålning i form av strödda ornament och bårder i rött, grönt, blått och

gult. I sidoskeppens västra del finns galler i golvet som var en del av kyrkans tidigare uppvärmningssystem, en så kallad kaloriferanläggning, där en varmluftspanna spred värme genom rör eller murade kanaler.

Sidoskeppens läktare har låga balustrader med svarvade balusterdockor målade i rött och grönt och vilar på träbjälkar som är infästa i yttermurarna och kolonnerna, där snidade konsoler dessutom bärs upp av stora formgjutna grotesker. Kyrkans anseliga besökskapacitet medför att den nygotiska, ekådrade bänkinredningen utgör en stor del av kyrkorummets samlade intryck. Bänkarna är på entréplan placerade i stora öppna kvarter på ett upphöjt trägolv och på läktarna i gradänger i 90 graders vinkel.

Från långhuset leder sex kalkstenstrappor upp till högkoret i absiden, vars cementmosaikgolv avviker i mönster och läggning från vapen- och långhus. Väggarnas mönstermurade tegel och valvribbornas röda formtegel går dock igen, liksom materialvalet poleerad granit i kolonner och halvkolonner. Takets hjälmvalv är polykromt bemålat med stjärnhimmelmotiv. Absidens högresta, spetsbågiga fönster har omfattningar och masverk i cement samt blyspröjsade och motivmålade glas. Glasmålningarna utfördes av dekorationsmålaren Svante Thulin, som även står bakom övriga dekorationsmålerier, och tillverkades vid Tiroler Glasmalerei & Kathedralenglashütte i Innsbruck. Triumfbågen kantas av en ramp med glödlampor som gjorde särskilt intryck på besökarna vid tiden för kyrkans uppförande.

Kyrkan har idag en omfattande konsertverksamhet och på senare tid har därför de främsta bänkraderna tagits bort för att ge utrymme åt exempelvis större körer. I allmänhet sker numera även själva gudstjänstförrättandet härifrån, vid ett mobilt altare som tidigare fungerade som sidoaltare. Korets funktion har således flyttat ut från absiden och även tagit delar av långhuset/tvårskeppet i anspråk. Koret flankeras under läktarna av två utrymmen med upphöjd golvnivå, varav det i norr inrymmer tillfälliga installationer som julkrubba och annan verksamhet riktad till de yngre kyrkobesökarna. Det södra utrymmet som kallas Lukaskapellet nyttjas för mindre andakter eller enskild bön. Norr och söder om dessa utrymmen nås det östra tvårskeppets trapphus.

Korabsiden omges av en valvslagen koromgång eller kapellkrans som initialt hyste sakristia, skattkammare, bisättningsrum samt dopkapell. Den tidigare sakristian nyttjas idag som församlingsrum för framför allt körrepetitioner, medan dopkapellet fungerar som sakristia och bisättningsrummet som barnrum. I koromgången finns även ett kök. Flertalet rum har ekådrade bröstningar och där ovan tegelbeklädnad lik långhusets. Valvkappornas dekorationsmålerier har här växttema som drar åt jugendstil.

I väster återfinns orgelläktaren, med orgeln placerad i tvårskeppet, i ett väldigt nischvalv vars spetsbågiga omfattning kragar in i två språng. Nischvalvets vägg- och takmålningar består av liljor och fyrpass på en blågrön botten. En ekådringsmålade läktarbarriär skjuter ut någon meter i kyrkorummets. Dess balustrad är i grunden identisk med de på sidoskeppens läktare men accentueras här även av stolpar som genomskär överliggaren.

Predikstolen är liksom merparten av den övriga inredningen bevarad från kyrkans uppförande.

Altaranordningen i högkoret. Altaruppsatsens skulpturer tillverkades av Carl Johan Dyfverman.

Inredning och inventarier

Allhelgonakyrkan bevarar i mycket stor utsträckning fast inredning och inventarier från nybyggnadstiden. I följande stycke är inredning och inventarier samtida med kyrkans uppförande om inte annat anges.

Kyrkans *högaltare* är ett sandstensimiterande blockaltare i formgjuten, oslipad betong. Bas och krön är profilerade. Mittpartiet indelas av fem fyrpass i kvadrater.

Den tredelade, högresta *altaruppsatsen* i trä har bemålad ekådring samt förgyllning och ett utpräglat nygotiskt formspråk. De tre skulpturerna, en korsfästelsegrupp, utfördes av skulptören Carl Johan Dyfverman, vars kanske mest kända och uppskattade arbeten är relieferna med motiv från Gamla och Nya testamenten på Lunds domkyrkas bronsportar vilka han utförde två år tidigare, 1888.

Altarringens knä- och handfall är klätt i röd sammet. Handfallet bärs upp av, glest placerade sirliga balustrar i förgyllt smidesjärn.

Dopfunten är utförd i gråvit, polerad cementmosaik och är placerad i korets sydliga del. Utformningen av fot, skaft och cuppa utgår från oktagonala och prismatiska for-

mer. Cuppan pryds av upp-och-nedvända spetsbågar med trepass. Till dopfunten hör ett dopfat i koppar med motiv av de fyra evangelisterna, tillverkat av ciselören Sven Bengtsson.

Predikstolen med baldakin i furu ådringsmålade till ek är placerad på korets norrsida intill den östligaste kolonnen och nås via en tolv trappsteg hög trappa med räcken i smidesjärn. Foten har oktagonal sockel på vilken en knippepelare med smala trekvarts-kolonetter som övergår i utskjutande smala konsoler vilar. Dessa bär upp den oktagonala korgen, där hörnen markeras av trekvartskolonetter och de mellanliggande fälten framställer evangelisterna med respektive attribut. Den utskjutande överliggaren vilar på en ornamentsprydd hålkäl. Ovan detta den oktagonala baldakinen med spetsbågig lambrekäng och tälttak krönt av en stiliserad öppen krona. Predikstolen och baldakinen har förutom ekådringen detaljmåleri i grönt och rött samt rik förgyllning, möjligen med inslag av slagmetall.

Bänkinredningen är i sin helhet ekådrad. De nygotiska gavlarna med trepass, liljor och sparsmakat detaljmåleri i rött och grönt har även fornnordiska drag.

Orgeln byggdes av A. Mårtenssons orgelfabrik i Lund och tillkom 1969 då den ersatte den ursprungliga orgeln från orgelfirman Åkerman & Lund. 10 av orgelverkets 49 stämmor är återanvända från Åkerman & Lunds orgel. Orgeln insattes bakom den ursprungliga ådringsmålade och förgyllda orgelfasaden, som har ett utpräglat nygotiskt formspråk.

Kororgeln insattes 1966 men var då placerad på södra läktaren. Även denna orgel är tillverkad av A. Mårtenssons orgelfabrik i Lund.

Ett mobilt altare används numera vanligen vid gudstjänstförrättandet och är då placerat strax nedanför trappan till absiden. Altaret fungerade tidigare som sidoaltare och består av ett träbord i nygotisk utformning, vilket har försetts med hjul och en ny skiva i trä.

En nygotisk möbelgrupp bestående av två läderklädda soffor, fyra stolar och två mindre bord står idag i koret men var ursprungligen placerade i den tidigare sakristian. Fyra stycken handfat i cementmosaik med förnicklade kranar återfinns i långhusets västligaste del samt i främre tvärskeppstrappans övervåningar.

Kyrkklockorna tillkom 1966 i samband med Allhelgonakyrkans 75-årsjubileum och inköptes från M & E Olssons klockgjuteri i Ystad. Det ursprungliga ringsystemet som ännu står kvar på tornvinden bestod av så kallade Tubular Bells, ett klockspel med bronsrör som spelas med hammare, och lär ha införskaffats efter att några av byggnadskommitténs medlemmar sett ett liknande spel i Köpenhamn.

Kyrkotomt

Allhelgonakyrkan saknar kyrkogård men har istället en kyrkotomt med parkkaraktär

som domineras av gräsbevuxna ytor och äldre, högvuxna lövträd. I väster och söder sluttar tomten svagt ner mot Bredgatan respektive Allhelgona kyrkogata, varför tomten allmänt benämns Allhelgona Kyrkbacke eller endast Kyrkbacken. Närmast kyrkan är marken belagd med gatsten. I väster och öster finns grusade parkeringar som på båda sidor långhuset sammanbinds av grusade körvägar kantade av lyktstolpar av äldre karaktär. Från det östra tvärskeppets norra entré leder en stensatt gång över till kyrkans församlingsgård, se vidare nästa stycke.

Byggnader på kyrkotomten

Norr om koret och det östra tvärskeppet ligger kyrkans församlingsgård, Allhelgona-gården, vilken stod färdig 1997 efter ritningar av FOJAB arkitekter. Den enkelt utformade byggnaden är uppförd i två våningar med sadeltak avtäckt med galvaniserad plåt. Fasaderna är klädda i rött tegel och församlingsgården ansluter på så vis till såväl kyrkan som de närliggande institutionsbyggnaderna.

Kulturhistorisk karaktärisering för Allhelgona-kyrkan i Lund

Allhelgonakyrkan i Lund är belägen på en liten höjd direkt norr om Lunds gamla stadsvall och norra infart. Kyrkan saknar kyrkogård och omges istället av en kyrkotomt med parkkaraktär. På platsen för dagens Allhelgonakyrka eller i dess direkta närhet låg under medeltiden benediktinerklostret Alla Helgons kloster och S:t Olofs kyrka.

Kyrkobyggnaden är i sin helhet ovanligt välbevarad. Detta trots en historia av skadeproblem, men Allhelgonakyrkan utmärker sig också särskilt eftersom väldigt få nygotiska kyrkor undkom de förändringar i framförallt interiören som det allmänna ogillandet av stilen som rådde under större delen av 1900-talet genererade. Påtagliga sentida förändringar kan i stort sett avgränsas till John Ancherts ytterportar och Eiler Græbes vindfång, från 1934 respektive 1968, samt tornspirans ändrade taktäckningsmaterial.

Exteriören kännetecknas av de för nygotiken typiska fasaderna i rött (med inslag av svart) maskinslaget tegel där dekorativa detaljer som listverk, masverk och vattenkastare är utförda i cementputs eller som gjutna betongelement. Planformen med resligt västtorn flankerat av ett främre tvärskepp, väl tilltaget långhus med sidoskepp, ett kort tvärskepp vid koret samt rund absid med koromgång utgör ett skolexempel på den kyrkobyggnadstyp arkitekten Helgo Zettervall förordade och har ett sammanhållet och monumentalt uttryck.

Kyrkans sällsynt bibehållna interiör präglas av en modern nygotik där dåtidens materialsammansättningar, färgsättningar och hantverksutförande med osviklig konsekvens genomsyrar alla utrymmen ner till minsta detaljnivå. Detta gäller inte minst den fasta inredningen, som till allra största del är ursprunglig och har en betydande roll i den

arkitektoniska och konstnärliga kompositionen. Den autentiska 1800-talsmiljön i Allhelgonakyrkan är helt unik ur såväl konstnärligt som konst- och arkitekturhistoriskt perspektiv och har i dessa hänseenden kulturhistoriska värden av nationellt intresse. Den högklassiga interiören och dess goda akustik gör därtill Allhelgonakyrkan till en av Lunds mest uppskattade gudstjänst- och konsertlokaler.

Kyrkan är uppförd under en tid då statskyrkans roll ifrågasattes och försvagades. Frikyrkorörelsen var på stark frammarsch och en viss våg av sekularisering kunde skönjas. Nygotiken tog runt 1880 över som den helt dominerande arkitekturstilen för nyuppförda kyrkor i Sverige, inte minst i Skåne. En av anledningarna till detta var att det ståtliga, expressiva och vertikalsträvande formspråket skulle fungera som en motpol till de nya trenderna, som en påminnelse och ett framhävande av högkyrkliga ideal och kyrkans tradition och roll i samhället. I bräschen för denna utveckling gick Helgo Zettervall, som genom sin position som överintendent hade ett helt avgörande inflytande över kyrkobyggnaderna i landet under 1800-talets sista decennier. Allhelgonakyrkan i Lund betraktas allmänt som den svenska nygotikens flaggskepp och kyrkan utgör på så vis en symbol för en brytningstid i svensk religions- och samhällshistoria. Besökskapaciteten på över 2000 personer och behovet av en sådan kyrka förmedlar också historien om det sena 1800-talets ökade befolkningstal och den urbanisering och expansion av svenska städer industrialiseringen förde med sig.

Nygotiken var på inga sätt en oomstridd arkitekturstil. Redan av sin samtid mötte Zettervall och hans gelikar stark kritik. Stilen, med sina perfekta linjer, sitt maskintillverkade tegel och exakta cementornament, anklagades för att vara själlös och artificiell, och kom för många att förknippas med industrialismens baksidor. Den nationalromantiska anda som vid tidpunkten växte i hela Europa gynnade inte heller nygotiken, som hade sina förebilder i 1200-talets franska högotik och därmed ansågs osvensk.

Zettervall fann dock inga problem i användandet av moderna material i kombination med ett 600–700 år gammalt formspråk. Tvärtom såg han det som sin uppgift att med byggnadsindustrins för dagen modernaste material uppföra en kyrkobyggnad på det vis högmedeltidens byggmästare hade önskat om de haft tillgång till samma tekniker som han själv. Att formgjutna exakta kapital eller maskinslagna tegelfasader gav kyrkan ett artificiellt uttryck gick hand i hand med arkitektens högkyrkliga ideal, här uppvisades en byggnad så sakral att den till synes var orörd av mänsklig hand. Allhelgonakyrkan var på så vis en manifestation för nygotiken och de ideal Zettervall vurmade för, ett talande inlägg i en hätsk arkitekturdebatt, och har en självklar plats i den svenska arkitekturhistoriens kanon. Införandet av för kyrkobyggnadstraditionen tidigare okända material och konstruktionstekniker ger också kyrkan ett byggnadsteknikhistoriskt värde.

Att Helgo Zettervall dömdes hårt av såväl sin samtid som nästkommande generationer arkitekter och konstkritiker hade kanske sin främsta förklaring i de stilrestaureringsideal som han praktiserade i bland annat restaureringarna av domkyrkorna i Lund, Uppsala och Skara. Ideologin kan enkelt beskrivas som att kyrkan genomgick en

ombyggnation till ett utseende arkitekten menade att den borde ha haft när den uppfördes snarare än en restaurering med utgång från byggnadens faktiska historia. Detta synsätt avspeglar sig som synes i hans nyuppförda byggnader, där han argumenterar för ett goticerande formspråk utfört med moderna material och tekniker.

Om vår samtid ännu inte till fullo har kunnat förlika sig med Zettervalls stilrestaureringar så har omdömet gällande hans nyuppförda kyrkor på senare tid svängt. Allhelgonakyrkan i Lund betraktas idag som hans mästerverk inom kyrkobyggnadskonsten och byggnaden är starkt knuten till personen Helgo Zettervall, som numeras som en av Sveriges genom tiderna främsta och mest inflytelserika arkitekter.

Rekommendationer

- Allhelgonakyrkans interiör utgör en helt unik miljö i fråga om ett storskaligt och synnerligen välbevarat kyrkorum med utpräglat och enhetligt nygotiskt formspråk, vilket måste beaktas vid alla eventuella planer på förändringar. Det sistnämnda gäller även för kyrkobyggnadens exteriör.
- Kyrkans fasta inredning är i mycket stor utsträckning bevarad från byggnadstiden och utgör en oskiljbar del av kyrkorummets arkitektur.
- Innan de senaste årens restaureringsarbeten genomfördes hade kyrkan stora problem till följd av eftersatt underhåll. I framtiden bör ett mer kontinuerligt underhåll ske för att undvika att liknande situationer som hotar kyrkans bevarande uppstår på nytt.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkotomten skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen.

Kyrkan och kyrkotomten ingår i området för fornlämningarna Lund 40:1 (plats för medeltidskyrkan S:t Olof) och Lund 73:1 (stadslager). Fornlämningarna skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen.

I gällande detaljplan, Detaljplan för Eskil 19 i Lund, Lunds kommun (Allhelgonakyrkan) (laga kraft 1996-01-11) har kyrkobyggnaden bestämmelsen ”Q – Reservat för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse”. Kyrkotomten är prickmarkerad vilket medför att marken inte får bebyggas. Hela planområdet utgör värdefull miljö enligt PBL 3:12. Särskild hänsyn ska tas till områdets karaktär.

Kyrkan och kyrkotomten utgör en del av Riksintresse för kulturmiljö Lund [M87].

Källor och litteratur

Underhållsplan för Allhelgonakyrkan. Allhelgona församling, Lunds kyrkliga samfällighet (2004-11-12). Restaurator AB, Lund.

Antell, Olof (red.). *Nygotiska kyrkor i Skåne: utveckling i form, material och konstruktion 1840–1910*. Stockholm: Konsthögskolans Arkitekturskola, 1991.

Brohed, Ingmar. *Allhelgonakyrkan – en broschyr om Lunds Allhelgonakyrka*. Lund: Lunds Allhelgonaförsamling, 2014.

Länsstyrelsen Skåne. *Kulturmiljöprogram Lund*: <http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/lund/Pages/Lund.aspx>, hämtad 2015-09-17.

Lunds kommun. *Lunds bevaringsprogram*: <http://bevaringsprogram.lund.se/wiki/bevaringsprogram/index.php/Huvudsida>, hämtad 2015-09-17.

Svenska kyrkan. *Lunds Allhelgona församling*: <http://www.svenskakyrkan.se/lund/allhelgona/allhelgonakyrkan>, hämtad 2015-09-25.

Regionmuseet Kristianstad. *Allhelgonakyrkan i Lund, Utvändig restaurering etapp I, Antikvarisk kontroll*, 2009: http://www.regionmuseet.se/rapporter_pdf/2010/R2010-012.pdf, hämtad 2015-09-17.

Riksantikvarieämbetet. *Fornsök*: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, hämtad 2015-09-16.

Existens Kem AB. *Slutrapport*: http://www.existenskem.com/pdf_word_filer/Slutrapport%20med%20Westox%20Cocoon%20Allhelgonakyrkan%20Lund.pdf, hämtad 2015-10-19.

Kulturportal Lund. *Allhelgonakyrkan – från förfall till juvel*: http://www.kulturportallund.se/index.php?option=com_content&view=article&id=286:allhelgonakyrkan-fran-foerfall-till-juvel&catid=172&Itemid=2065&lang=sv, hämtad 2015-10-19.

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2015-09-29

Fältinventering: Henrik Nilsson och Max Laserna

Kulturhistorisk karaktäristik och rekommendationer: Henrik Nilsson

Foto (där inte annat anges): Henrik Nilsson och Max Laserna

Layout: Max Laserna

Kvalitetsgranskning: Max Laserna, byggnadsantikvarie

Färdigställd: 2015-10-23